

Башинський Т.В.

РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: ОГЛЯД МЕТОДИК ОЦІНКИ

У статті проводиться критичний аналіз існуючих методик оцінки рівня життя населення. Автор порівнює поняття «рівень життя» і «якість життя», базуючись на підходах інших науковців цього питання. Розглядаються основні критерії оцінювання рівня життя населення. Наводиться порівняльна характеристика основних методик, які пропонуються в україномовній і російськомовній науковій літературі, за кількома критеріями, в тому числі за складністю отримання даних, необхідним рівнем кваліфікації для їх аналізу, достовірністю отриманих результатів. На основі виділених переваг і недоліків цих методик визначаються способи вирішення проблеми і окреслюються подальші напрями дослідження.

Ключові слова: рівень життя населення, благополуччя, соціальна політика, оцінювання рівня життя населення.

ВСТУП

Постановка проблеми. Оцінювання рівня життя населення є важливим інструментом розробки і реалізації державної соціальної політики [2, 3, 4, 6]. Актуальність цього питання визначається в першу чергу низьким рівнем життя великої частини українського населення. На сьогоднішній день існує ряд методик, за допомогою яких державні органи влади і науковці проводять оцінювання рівня життя. Однак, через існуючі недоліки тих чи інших методів, науковці і управлінці так і не дійшли згоди щодо єдиного підходу до оцінювання. Тому актуальність проблеми і рівень її наукової розробки зумовлює гостру необхідність у подальших дослідженнях в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До списку науковців, які займаються проблемами державної соціальної політики, зокрема, питанням оцінювання рівня життя населення, відносяться З. С. Варналій, Р. В. Дубінічев, М. О. Кизим, С. М. Лисенко, О. О. Лук'яченко, В. О. Мандибур, О. І. Омельченко, Т. Л. Попова, В. Г. Сєвка, Є. І. Холодок, О. О. Яременко та інші [1-8]. Проте існують розбіжності науковців у підходах до вирішення цього питання.

Формулювання цілей статті. Відповідно, метою цього дослідження є проведення порівняльного аналізу окремих методик оцінювання рівня життя населення з визначенням їх переваг і недоліків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття «рівень життя» і «якість життя». На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення концепцій «рівня життя» і «якості життя». Є науковці, які розмежовують ці поняття. Так, «якість життя» Л. О. Беляєва визначає як комплексну

характеристику умов життєдіяльності населення, яка виражається в об'єктивних показниках і суб'єктивних оцінках задоволення матеріальних, соціальних і культурних потреб і пов'язана зі сприйняттям людьми свого становища в залежності від культурних особливостей, системи цінностей і соціальних стандартів, що існують у суспільстві [1, С. 34].

Одним з визначень рівня життя, яке використовується в макроекономіці, є наступне: рівень життя – це «досягнутий рівень задоволення матеріальних, духовних, соціальних та екологічних потреб людини або сім'ї (умови праці, освіти, охорони здоров'я, якості харчування, якості житла, довкілля), а також соціальних прошарків і груп, виходячи з пропозицій на ринку товарів і послуг та реальних доходів людей, їхньої заробітної плати» [8, С. 162].

Водночас при оцінюванні рівня і якості життя, очевидним є те, що науковці ці поняття досить часто використовують як взаємозамінні синоніми, розуміючи під ними певний рівень якості життя.

Підходи до оцінювання рівня життя населення. На сьогоднішній день існує цілий ряд методик оцінювання рівня життя населення. В першу чергу, їх можна поділити на дві основні групи: методики суб'єктивної і об'єктивної оцінки. Перший підхід передбачає оцінку суб'єктивної думки населення щодо рівня життя на основі збору первинних даних у ході опитування населення. Перевагою цього підходу є те, що дослідник отримує більш достовірну інформацію від респондентів про рівень задоволення їх рівнем життя. Водночас, основним недоліком такого підходу є складність організації масштабних опитувань і їх вища вартість у порівнянні з тими методиками, де використовуються вторинні дані.

Проблема оцінювання рівня життя населення на основі вторинних даних полягає в багатоаспектності концепції, що тісно пов'язана з такими категоріями і поняттями як доходи населення і споживання, зайнятість і безробіття, житлові умови, майно домашніх господарств тощо [8]. Така оцінка не

© Башинський Тарас Володимирович, здобувач кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, моб. тел. (067) 9983167, ел. адреса: t.bashynskyy@i.ua

дозволяє визначити рівень задоволення умовами життя окремих груп населення і у зв'язку з цим вважається, що результати не характеризують у повній мірі досліджуваний феномен. Водночас багатоаспектність є перевагою цього показника, оскільки дозволяє аналізувати окремі його складові, розширювати його набір для використання в аналізі і, таким чином, більш ефективно вирішувати окремі соціальні проблеми суспільства.

До першої групи методик можемо віднести методику Л. А. Беляєвої, яка дозволяє, на думку автора, врахувати думки населення про якість життя і ступінь задоволення людей. Науковець пропонує проводити оцінку за такими складовими [1]:

1) рівень життя (благополуччя) – розраховується на основі індексу матеріального рівня життя, індексу задоволеності житлом, індексу доступності медичної допомоги, індексу доступності освіти;

2) якість найближчого соціального середовища – враховує індекс самоідентифікації з жителями свого поселення, індекс захищеності від злочинності, індекс захищеності від бідності, індекс захищеності від свавілля чиновників, індекс захищеності від свавілля правоохоронних органів;

3) якість екології, що розраховується на основі індексу захищеності від екологічної загрози, індексу чистоти повітря, індексу чистоти води;

4) соціальне самопочуття населення – передбачає розрахунок індексу впевненості в майбутньому, індексу задоволеності життям, індексу самостійності.

Подальшим етапом є розрахунок інтегрального показника якості життя як середньо арифметичного узагальнюючих індексів з кожного із чотирьох компонентів.

Перевагами цієї методики, як зазначалося вище, є врахування думки населення. Однак, це вимагає проведення опитування, що в певній мірі ускладнює проведення оцінювання. Опитування населення зазвичай займає більше часу на його підготовку і опрацювання результатів, ніж розрахунки на основі даних офіційних органів статистики. Крім цього, опитування завжди передбачає суб'єктивність оцінки. В цьому разі сприйняття якості життя різними групами населення буде різним, у залежності від власних вимог і вимог того соціального середовища, до якого належать респонденти.

Іншою проблемою при розрахунку інтегрального індексу є питома вага його складових. Як визнає автор, матеріальна складова рівня життя не обов'язково має займати найбільшу частку тому, що люди, які проживають в регіонах з нижчими доходами, можуть отримувати компенсацію у формі кращих кліматичних, екологічних умов, умов праці і відпочинку тощо.

До об'єктивних методик оцінювання якості життя або методик з використанням вторинних даних можна віднести індекс розвитку людського потенціалу, який був розроблений як унікальний агрегований показник з метою визначення цілей соціального і економічного розвитку окремих країн

світу. Він включає три окремі індекси: тривалість очікуваного життя при народженні, рівень освіченості населення, реальний ВВП на душу населення (в дол. США). Цей індекс показує не тільки обсяги матеріальних благ конкретного суспільства, але і можливості розвитку людини, які підтримуються освітою і охороною здоров'я [1]. Відповідно до рівня цього індексу усі країни поділяють на три групи: з високим, середнім і низьким рівнем Індексу розвитку людського потенціалу. Крім цього, у 2010 році був представлений ІРЛП, відкоригований з врахуванням нерівності в суспільстві. Це коригування вказує на втрату потенціалу людського розвитку, на який уряду слід звернути увагу при розробці і реалізації соціальної і економічної політики.

Ця методика оцінювання приваблює в першу чергу своєю простотою. На основі декількох показників легко складається рейтинг країн світу. Водночас ця простота є основним недоліком цієї методики, тому що звучується бачення проблеми і не відображаються усі сторони соціально-економічного розвитку суспільства окремої країни.

На противагу, інша методика оцінювання якості життя, запропонована російським вченим С. А. Айвазаном, передбачає оцінку за більш широким переліком показників [1]. Відповідно до неї оцінка проводиться за п'ятьма складовими за допомогою сукупності показників. Ці складові включають: якість населення, благополуччя, соціальна безпека (або якість соціальної сфери), якість навколишнього середовища, природнокліматичні умови. Цим же автором запропонована методика, яка передбачає використання близько 300 показників, які стосуються якості життя. На основі цих показників розраховується синтетичний показник якості життя, який дозволяє проводити порівняння між країнами, а також аналізувати зміни у часі.

Російський незалежний інститут соціальної політики для оцінювання якості життя запропонував «кризисний індекс якості життя». Цей індекс розраховується на основі п'яти інших індексів: індексу відношення середньодушового грошового доходу до прожиткового мінімуму, індексу частки населення з доходами вище прожиткового мінімуму, індексу рівня зайнятості населення, індексу очікуваної тривалості життя, індексу смертності новонароджених. Такий різнобічний підхід відповідає двом останнім критеріям до показників для оцінювання рівня життя населення, сформульованим О. І. Омельченко, відповідно до яких показники для оцінювання рівня життя населення мають [5]: повно і всебічно характеризувати явище або процес; бути змістовними, не повторюватися, бути логічно пов'язаними один з одним; аналізуватися усі разом, а не окремо один від одного. Стосовно першого критерію, то «кризисний індекс якості життя» піддається критиці зі сторони ряду науковців через невелику кількість показників, що використовуються для оцінювання [5].

У методиці О. І. Омельченко автор також виділяє кілька компонент, які в свою чергу

складаються з окремих елементів і характеризуються рядом показників. Ці компоненти включають [5]:

1) довгострокові цінності (довге життя, міцне здоров'я, продовження роду, міцна родина, високий рівень інтелекту, духовні цінності, матеріальне багатство, соціальний захист, висока культура);

2) поточні потреби (фізіологічні потреби в товарах та послугах, потреба в житлі, потреба в особистій безпеці);

3) середовище проживання (атмосферне повітря, водний басейн, земельні ресурси, лісовий фонд, токсичні відходи);

4) соціальна інфраструктура (охорона здоров'я та відпочинок, наука й освіта, роздрібна торгівля, громадське харчування, послуги населенню, культура та мистецтво, фізична культура та спорт).

Далі автор пропонує використати метод ентропії для оцінювання рівня життя населення регіонів. Для визначення рангу регіону за рівнем життя населення розраховується інтегральний показник [5]:

$$K_i = \sum_{x=1}^n \omega_x z_{xi} \quad (1)$$

де z_{xi} – кількісна стандартизована оцінка x -ої компоненти показника рівня життя населення i -го регіону; x – коефіцієнт значущості x -ої компоненти показника рівня життя населення, який визначається за формулою [5].

Такий метод визначення рангу є одним з найпопулярніших через простоту розрахунку [7]. Водночас, результати оцінювання залежать від бази порівняння. У цьому разі, при розрахунку

стандартизованої оцінки компонент, мають значення показників за попередні роки.

ВИСНОВКИ

Як демонструє проведений аналіз, оцінювання рівня життя населення країни або регіону вимагає збору значної сукупності даних, що мають характеризувати різні аспекти життя людини. Багато науковців надають перевагу вторинним даним, збір яких вважається більш доступним, ніж отримання інформації безпосередньо від населення в ході опитування. Оцінювання проводиться за допомогою інтегральних показників, які можуть розраховуватися різними способами.

Можна зробити висновок, що вибір того чи іншого методу оцінювання залежить від цілей дослідження, наявності даних і можливостей їх одержання, а також від кваліфікації особи, що здійснює оцінку. В той же час, при прийнятті управлінського рішення, результати оцінювання потрібно використовувати, беручи до уваги методикою оцінювання і ті статистичні показники, які лежать в основі аналізу для об'єктивного бачення ситуації.

Серед подальших необхідних напрямів дослідження мають бути наступні теоретичні розробки, які дадуть змогу досягти згоди щодо понятійного апарату; апробація інших методів дослідження, в тому числі для малих вибірок у разі опитування, з метою підвищення достовірності оцінювання шляхом використання різних методів аналізу даних. Також проблемою залишається об'єктивна оцінка впливу дій держави на якість життя населення, зокрема взаємозв'язок між показниками соціально-економічного розвитку і непрямими важелями впливу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляева Л. А. Уровень и качество жизни. Проблемы измерения и интерпретации / Л. А. Беляева // Социологические исследования. – 2009. – №1. – С. 33-42.
2. Гнібіденко І. Ф. Вплив соціально-економічної політики на соціальну безпеку та рівень життя населення України / І. Ф. Гнібіденко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – №2. – С. 124-135.
3. Лук'янченко О. О. Формування системи моніторингу якості життя населення міст / О. О. Лук'янченко, В. Г. Сєвка // Економіка будівництва і міського господарства. – 2012. – Т. 8. - №3. – С. 219-226.
4. Мандибур В. О. Рівень життя населення та механізми його регулювання / В. О. Мандибур: автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. - Київ: Інститут економіки НАН України, 1999.
5. Омельченко О. І. Методологічні засади оцінювання рівня життя населення в регіонах України / О. І. Омельченко // Проблеми економіки. – 2010. – №2. – С. 81–90.
6. Попова Т. Л. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики [Електронний ресурс] / Т. Л. Попова // Державне управління : теорія та практика. – 2011. – №1. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>
7. Рыбак А. И. Метод определения интегрального показателя качества жизни населения / А. И. Рыбак, Г. С. Панафидин // Технологический аудит и резервы производства. – 2014. – №1(15). Т. 1. – С. 35-39.
8. Холодок Є. І. Оцінка рівня життя населення в Україні / Є. І. Холодок, С. М. Лисенко // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. У 2-х томах. – Т.2. – Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2011. – 363 с. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/21246>

Одержано 15.05.2014 р.